

MAGÍ SUNYER

RUTA JOSEP PIN I SOLER

La interpretació de la ciutat

NOTA

Aquest llibre va més enllà del que el títol dona a entendre, respon més aviat al subtítol. Les persones una mica avesades a utilitzar materials de rutes literàries s'adonaran de seguida que els textos que s'hi reproduïen són massa extensos per ser llegits en una hora i mitja o dues, el temps prudent de duració d'una ruta si no es vol que els assistents es comencin a neguitejar. Aquells que, esperem-ho, converteixin aquesta àmplia ruta en una d'adequada per a un temps convenient, només hauran d'escurçar alguns dels fragments o substituir algunes de les parades per breus explicacions. L'hipotètic excés practicat en aquest llibre respon a una tria conscient: es vol mostrar, sense restriccions que n'entorpeixin la comprensió, que la trilogia novel·lística de Josep Pin i Soler, *La família dels Garrigas, Jaume i Níobe*, no tan sols està ambientada a Tarragona sinó que, amb una amplitud i una profunditat insòlites, forneix una interpretació de la ciutat en un moment històric clau, aquell en què encara són poc evidents, ni que apuntin, les transformacions que la van acabar convertint en una població moderna. Tarragona té un privilegi que no comparteix amb gaires poblacions catalanes: en aquestes novel·les realistes escrites en l'època del primer gran canvi de la seva història contemporània, el de la progressiva liquidació de l'Antic Règim, té descrita la seva fesomia antiga, en bona part encara avui reconeixible. Una versió primitiva i molt més breu d'aquesta ruta es va llegir en el recorregut per la ciutat que es va fer els dies 15 i 22 de novembre de 2003, conduït per Magí Sunyer i amb Carme Tàpias com a lectora. Unes interpretacions de passatges pinisolerians es van desenvolupar en l'exposició fotogràfica "Pin i Soler 8 cruïlles" (<http://www.lletra.cat/Topografies/Tarragona/aplicacio.html>). En el llenguatge dels textos s'han respectat les peculiaritats del català prenormatiu de Josep Pin i Soler, que tenia idees lingüístiques pròpies.

M. S.

RUTA JOSEP PIN I SOLER: LA INTERPRETACIÓ DE LA CIUTAT

NARRADOR: Josep Pin i Soler (Tarragona, 1842 – Barcelona, 1927) va dur una vida atzarosa durant la joventut: orfe per part de pare de jovenet, va treballar de fuster, va estudiar Magisteri a Tarragona i va estudiar Filosofia i Lletres a Madrid on va participar en la revolta de la Nit de Sant Daniel com a conseqüència de la qual l'any 1865 va haver de fugir a Marsella, en l'inici d'una llarga absència del país —més de vint anys— durant la qual, a més de Marsella, va residir a París, Malines, Lieja, Anvers i Brussel·les i va exercir oficis diversos, com el d'arquitecte. En els anys seixanta havia enviat uns articles de costums mariners tarragonins al periòdic *La Prensa* però la seva fama literària arrenca de 1887, quan es va publicar *La família dels Garrigas*, la primera d'una trilogia de novel·les completada amb *Jaume* i *Níobe*. A partir dels anys noranta, va renovar substancialment el teatre català, amb la substitució del vers per la prosa, la introducció del realisme i la situació en ambients burgesos i aristocràtics: *Sogra i nora*, *La tia Tecleta*, *Poruga*. Escrigué sobre assumptes molt diversos —un llibre d'escacs, un de normes morals, un d'enaltiment del sonet, etc.—, entre els quals destaca la literatura de viatges —els tres volums de *Vària*— i les traduccions d'humanistes del Renaixement com Erasme de Rotterdam, JoanLluís Vives, Niccolò Machiavelli i Thomas Moore, entre altres. S'enfrontà amb el Noucentisme i en patí les conseqüències.

La trilogia novel·lística de Josep Pin i Soler constitueix un document excepcional per interpretar el pas de l'Antic al Nou Règim a la ciutat de Tarragona. Permet la comprensió, amb una amplitud i una claredat inusitades, de com era la ciutat prèvia a la revolució industrial, en el moment en què els nous temps tot just apuntaven. En aquesta ruta es mostraran els escenaris del germen de la ciutat moderna, reconeixibles malgrat les grans transformacions operades durant un segle i mig.

LA MURALLA , LA TARRAGONA PAGESA I EL PONT DEL DIABLE

Lloc: Passeig Arqueològic, sota la torre de l'Arquebisbe

NARRADOR: Iniciem el recorregut exactament en l'indret on comença la trilogia novel·lística, davant la muralla romana que tanca la ciutat vella, el primer element monumental lloat per Pin i Soler a *La família dels Garrigas*.

A Tarragona, darrere el Palau de l'Arquebisbe, passa aquella muralla portentosa que comença al portal de San Francesc i va fins al de Santa Clara.

Tan ferma és avui com al temps dels creuats. Tan sòlida és ara com lo jorn que etiòpics, fenicis, romans, gots, sarraïns, cristians, imperialistes o moderns francesos la impugnaren.

Imposant!, majestuosa!, trenta centúries no l'han pogut encetar.

N'és compacta, gruixuda, alta, bordada de maticans mig desfets, de revellins sense acabar, de torres afegides.

Mai s'és abandonada a l'agressor, ni mai ningú l'ha presa per força. Sempre lo sitiador ha penetrat en la ciutat per la marina.

Sols s'humanisa per qui l'habita, s'hi abrigo i l'aima, i lo que dards, catapultes, bombes, mines, canons no poden obtenir: obrir-la, ho permet a les bones, sense saber com ni quan, a pacífics capellans i burgesos que viuen al seu redosso i la foraden en sa massa colossal per balconets, finestres, eixidetes, que donen llum i frescura.

Al fer-se vella s'ha tornat pacífica i, en lloc de morters i merlets que la rematin, ha pres en son cim terradets ombrívols, en ses esclotxes, figueres bordes, en sos bonys i forats, heures, parietàries de tota mena que li tapen les ferides i l'engalanen.

Tot en ella no és d'igual majestat i bellesa. Història viva de pobles que passaren, cada u d'ells ha fet i desfet, deixant lo seu segell en la manera de renglerar les pedres, d'escairar-les, en cada portella, reixa o bordó.

Al seu peu, una carretera, la qui abans los ferrocarrils permetia transitar quan a posta de sol los portals de la Ciutat se tancaven, serveix ara de passejada a gent d'iglésia: un bon tros porta el nom de passeig dels Canonges.

Perpendicular a ella, una altra carretera més estreta, rasant les vinyes de l'Alasà, se dirigeix al fossar, que tan de lluny se veu amb sa porta d'un vermell de sang presa, aquells dos finestrons que semblen ulls, los rengles de nixos, los xipresos, bellugant-se a l'impuls del vent, ajupint-se, aixecant-se, brandant lo cap, fent brogir l'aire com si tinguessen llàstima dels sers inanimats que llur ufanía sombreja, i dels quins llurs arrels se nodreixen.

A mà esquerra del fossar, seguint les porxades de l'aqüeducte per on ve l'aigua que en la ciutat se beu, la carretera es torna camí dolent, fins a dalt del fort de l'Oliva... i passat lo fort, ja no és carretera ni camí, sinó sender pedregós i tort, que tant aviat surt de les pelades roques com s'amaga entre esbarzers i brossa girant a llevant, a ponent; no sabent a on va! No obstant, com tots los camins, fins los pitjors conduïts, va a tot arreu: a la Secuita, als Pallaresos, al Pont del Diable, a la font d'en Garrot, a Valls, a Salamó, a les carreteres de Reus, de Barcelona, i per elles, a Roma, a Lisboa! a *Finis terræ!*

(*La família dels Garrigas, «Crematística»*)

NARRADOR: La primera novel·la és la de la Tarragona pagesa, i al principi presenta un ordre pairal que ben aviat s'esquerda, de la mateixa manera que en aquell temps s'iniciava el declivi de l'agricultura com la primera font de riquesa que havia estat durant segles. Haurem de projectar la mirada enllà i imaginar el mas, casa pairal i centre de les propietats dels Garrigas, en el límits del terme municipal.

Un de sos giravolts penetra en les terres del *mas del Molí Vell*, del quin la masia s'aixeca arrogant damunt l'esquena d'una colineta, veient-se de ses finestres i terrat lo cap de Salou, les platges llargues, lo campanar de Reus, les cases de la Selva, tot aquell bé de Déu de vinyes, garrigues, hortes i boscos anomenat lo Camp de Tarragona.

Les terres que depenen del *Molí Vell* se troben en termes diferents: hi ha peces que són del de Tarragona, altres de la Secuita, dels Pallaresos.

Mas i masia reberen lo nom que porten d'un trossot de torre, altre temps molí de vent i avui colomar, que els anys, llençant damunt de ses parets convexes sol, borrasques, llamps i pluges, no han pogut enrunar del tot.

Per on s'entrava en lo *Molí*, los bonics colomets prenen avui lo vol, on rodaven les moles hi ha les joques, lo fuell de les ales, guarnit d'un bastonet i d'un barret vell, serveix per allunyar los esparvers.

En canvi, tot lo que el *Molí* ha perdut en galanura ho ha guanyat la demora que fou depòsit de gra i palla, hostal esquerp per los qui venien a fer moldre i que n'és avui un mas dels més bells, amb tancadís, hort, estables, cups, olles d'aiguarent, magatzems, aixoll, llenyeres, eres i palleres.

Al soroll de les moles ha succeït lo gluc-gluc dels coloms, i tot lo relleu que donaven a la torre sa teulada punxeguda com un embut, lo moviment de ses blanques ales, les anades i vingudes de jornalers i marxants de gra, ha passat, com per donació, a la que fou barraca quan lo molí era torre, pallissa quan ell era morada, pobra quan ell era ric.

La masia té la fatxada a migjorn. Per la banda de darrere, altes parets tanquen un corral on, sota cobert, se troben les estables.

Davant de la casa, per més precaució i defensa, hi ha un pati clos de parets, guardant les olles, la porta del corral a costat, i l'entrada del tros d'hort, dit lo jardinet.

Gran portalada en la paret formant escaire amb la de l'edifici dóna comunicació amb lo camp.

L'hort, lo corral, los baixos de la casa, se comuniquen, siga pel pati, siga per la cuina, de manera que el menjar, lo beure, l'aviram, les bèsties de treball, les eines; tot se troba a mà.

Davant de la masia hi ha un bon espai de camp netejat de soca i arrel... costum adquirida en temps poc segur, per a veure venir de lluny; a la cantonada exterior del jardí, lo *Molí Vell* que dóna nom a la masia.

Resultant que per entrar al casal dels Garrigas s'ha d'atravessar l'espai descobert de davant la masia, entrar al patí, guanyar la porta gran!... Empresa difícil quan en temps intranquils los del mas estan a la guaita.

Un cop dins de la masia, es veu l'entrada al mig, a mà esquerra lo refectori precedit d'un requartó; i a la dreta, la cuina, que sembla de convent; amb escorn, grans taules, bancs, llar monumental i un sens fi d'armaris i rebostos.

Al fondo de l'entrada, espaiosa escala condueix als dormitoris: la cambra bona, damunt de la cuina; les dels fills, quartos pels mals endreços, altres pels forasters.

Lo segon pis, i darrer, ha sigut convertit part en terrat, i lo que queda amb teulada serveix de golfa plena de mobles vells... Uns sense valor, altres ne tingueren i fan condol. Tots jauen per terra plens d'esquerdes i trenyines.

Lo veure'ls tan rebutjats commou i fa pensar en temps de la vellura. Ensem ocuparen un lloc en la casa, identificant-se amb los qui l'habitaren. S'han gastat i fet vells al contacte de la placent vida o dels cops violents de la passió.

En cada una de ses trenyines pot llegir-se un any d'oblit, en cada pota de cadira trencada rampells de violències o cent anys d'assistència a fets d'intimitat.

(*La família dels Garrigas, «Crematística»*)

NARRADOR: No gaire lluny del mas s'alça, avui com llavors, l'aqüeducte romà de les Ferreres, més conegut com a pont del Diable. La segona novel·la s'hi trasllada quan els Garrigas ja no són pagesos sinó burgesos, en una excursió de joves, acompanyats per adults, de la bona societat tarragonina. El Jaume Garriga que comença a ser un músic d'un cert renom, hi protagonitza una apassionada escena amorosa amb l'explosiva Guadalupe Salvat.

les senyores amb llurs sombrilles i els joves amb llurs barrets guarnits de pàmpols s'encaminaren per les pelades garrigues al siti on s'aixeca ferm i dret lo tan anomenat aqüeducte de les Ferreres, o del Diable, car lo mal esperit podia fer solament sense calç ni guix, i en una nit, aquella obra portentosa!

Al ser-ne prop i contemplar-la, no faltà qui contés los ca d'aquell *cabecilla* que, perseguit, lo passà a cavall, ni el d'aquell tambor major que el passà per anar a morir d'amor dins d'una cova de la font d'en Garrot... Cada u contà la seua.

L'erudit feia observar lo colossal de l'obra i la senzillesa de l'execució, alabant los temps passats en què tals monuments se construïen. Lo *Papitu* deia que el pont res tenia de particular... que els romans ne feien per a conduir-hi aigües i els moderns per a conduir locomotores; i les discussions històriques, crítiques o humorístiques sobre el pont acabaren per la proposició de passar-lo, que molts havien acceptat de lluny i pocs tenien ganes d'executar.

Un atrevit prengué el senderet que condueix a lo que fou canonada de l'aigua... un espai de tres pams d'ample que, enrunat pel temps, ara sols condueix, d'un cim a l'altre dels dos pujols, lo solitari llangardaix o algun atrevit excursionista que vol passar per on pocs passen.

I com la vista d'un perill físic atrau fins als més covards, molts caminaren uns quants passos per damunt del pont; mes al veure a sota vinyes que s'enfonsen, recularen espantats... a quatre grapes!

Berenant, al maset, quasi tots los joves havien dit que passarien, i les mamàs degueren intervenir prohibint a llurs filles ni sisquera provar-ho.

Lo Jaume era del parer de les mamàs, dient que no veia el gust que podia trobar-se a caminar llarg espai amb un precipici a cada vora. Guadalupe li havia respost, rient, que si ell tenia por de caure, no desanimés als altres.

—Por? —respongué ingènuaument lo Jaume—. La por voldria dir que trobant-me damunt del pont, vull avançar i dubto... i joestic convençut de que als deu passos me rodaria el cap i cauria.

—I si el perseguissin?, no tenint altre camí per a fugir? —li preguntava el Borràs—, per on passaria?

—Per cap puesto. No fugiria.

—Poruc?

—Poruc?, al qui no fuig? *Papitu*, desa't —saltà el Quimet, i el Borràs, volent demostrar son coratge i passar als ulls de la companyia per lo més ardit, com n'era el més bon mosso, el més simpàtic i el més graciós, sense dir una paraula, es botonà bé, s'enfonsà el barret i enfilà el pont al pas gimnàstic, arribant fins a l'altre extrem i tornant-ne tot d'una correguda.

Tots lo contemplaven amb ansietat, la senyora de Recasens cridant-li:

—Borràs!, no vagi més lluny, torni!, aturi's! Lo vent lo farà caure!

—Ai, Déu meu, si caigués?, se faria trossos!

La de Salvat se tapava els ulls amb les mans.

Los demás joves se'l miraven, i com s'havien alabat de que passarien, qui els ulls tapats, qui a cama coixa, no sabien què dir per a excusar-se entre ells.

—Total! —digué Guadalupe— cap de vostès se sent lo cor prou segur ni el cap prou serè per a passar.

I l'hermosa noieta, mirant-los desdenyosa, s'arreglè el vestit amb les dues mans i pegà una envestida pont avall, cridant al mateix temps en llengua francesa: «*Qui m'aime me suive!*».

La baronessa es posà davant la de Salvat, que havia entrevist lo vestit blanc de sa filla.

—És la noia! —cridava—. Lupe!! Lupe!!

—No! no! —li respongueren tots, procurant tapar-li la vista; fou impossible. Muntà uns quants passos més alt i la mirada fita seguia l'ondeig del vestit que volava fora la llum del pont, lo qui en realitat feia creure que Guadalupe anava a caure a cada punt.

Uns quants passos darrere seu corria amb igual seguretat un jove.

Lupe arribà a l'altre costat, i amb lo mocador saludava... adonant-se'n de qui la seguia.

Era el Jaume!

De l'altra banda tot eren: «Ai! ai! ai!... un pas més!, encara un altre! Gràcies a Déu!, estan a salvo tots dos!»

A Guadalupe li semblà perdre el sentit d'alegria veient al qui havien tractat de poruc...

Per ell agitava el mocador, i quan lo Jaume fou a prop, la noia reparà que s'avançava a ulls clucs.

Més ràpida que el pensament corregué a on l'obra del pont s'acabava, per a impedir-li que caigués... no de gaire alçària, la de la darrera pedra, alta de mitja cana.

Corregué i cridà, de manera que el Jaume, oint sa veu, obrí els ulls, vegé el perill, saltà un xic lluny i amb l'investida vingué a parar als braços de Guadalupe... que, oblidant parents i amics, se quedà un moment presa pel Jaume, que, una mà en ses mans i l'altra al torn de la cintura, li deia tocant-la casi amb la boca:

—Sí?...

I ella no pogué respondre amb los llavis, tenint-los juntats als del Jaume, mes amb los ulls, amb tota la frisança de son cos que el Jaume estrenyia, respongué sotmesa:

—Per sempre!

—Seràs meua?

—De ningú més.

(*Jaume*, «Lo pont del Diable»)

L'ARISTOCRÀCIA

Carrer de Cavallers

NARRADOR: Penetrem al barri vell pel portal del Roser i, passada la plaça del Pallol, recorrem el carrer de Cavallers, amb casals aristocràtics com el dels Montoliu i el dels Castellarnau i de comerciants enriquits com els Yxart. La segona novel·la dedica un capítol titulat de manera significativa, "Nobles", a una exclusiva recepció en un d'aquests casalots en què el jove músic Jaume és presentat en societat.

Les senyores de Recasens, una d'elles baronessa de les Quatre Parres, donaven cada dimarts de l'estiu lo que els seus amics anomenaven reunions de confiança o de mitja aranya (només encenien quatre candeles de les vuit que l'aranya del saló portava); l'hivern les reunions eren més nombroses i complicades; s'hi ballava en gran! A unes i altres assistia lo més lluït de la ciutat.

Don Josep Salvat potser no hi hauria sigut convidat, mes sa muller era molt ben vista... una Vidal!, i sa filla Lupita, tan graciosa, que no faltà algun amic de la casa insinuant lo bé que farien convidant-lo.

Les de Recasens consultaren lo cenacle dels elegits i, per a tenir una noia més, feren lo convit en regla.

Don Josep se carregà de cadenes, se plantà enmig de la pitrera una papallona de pedres i lluent com un fanal, sèrio com un nunci, rítmic com un armat, entrà en la sala bona de casa la baronessa, presentant a sa muller amb la mà dreita i a sa filla amb l'esquerra.

Lo Jaume, que responia de dia en dia cartes més curtes a les que de fora li arribaven, que poc a poc s'anava fent tarragoní sense adonar-se'n, conegué la presentació, i, afegint un nuset més als ja nombrosos que el lligaven a la vida casolana, es féu presentar per lo dimarts vinent. Li fou facilíssim.

Aquelles senyores eren parentes, per part de mare (una Morros de la Pobla), amb lo senyor canonge, a qui l'oncle Larramendi ne tocà dues paraules, i, com lo sacerdot volia favorir tot lo que pogués retenir al Jaume prop de la família, indicà a ses parentes lo desig del jove.

Fou gran diada, o per millor dir, gran vesprada, car la reputació del Jaume com músic de mèrit, i fins alguns deien *célebre*, entre els comensals d'aquella casa era reputació per referències, exagerada, vaga. Ningú d'ells l'havia vist davant un piano, ni amb un violí sota la barra, essent ell molt ferreny en lo de lliurar-se a sos esplais artístics davant de gent poc agradosa.

Les senyores de Recasens, nom de llur pare, eren dues germanes. Viuda l'una del baró de les Quatre Parres en qüestió, un senyor important!, fou gentilhome de l'infant don Cosme, aquell que només hi veia d'un ull, era la publilla. La més jove, la viuda, era mare d'un tinent de cavalleria ja granadet. Com edat, tindrien?... qui sap? Inútil dir l'edat de les dues dames.

Acostumades mentre visqué el baró a la vida i tracte de Madrid, guardaven en llurs maneres la senzillesa de bon to, l'afabilitat que sols se troba en les classes distingides d'Espanya.

A llur casa no era indispensable presentar-s'hi amb la rigorosa etiqueta exterior que en altres països s'exigeix. Era prou lo desig de ser agradable, conèixer algú de llur societat i trobar-se disposat a no parlar mal de ningú (dels presents) per a ser-hi admès.

Lo jove Garriga fou rebut amb paraletes tan amables, amb maneres tan naturals, que quan se trobà sol no pogué menos de riure d'ell mateix, que tanta feresa havia tingut de les dues germanes i de la casa en què vivien... un palauot del carrer de Cavallers, amb portalada gran, sempre oberta, entrada espaiosa com magatzem, al mig pilans, voltes, celobert, cancell amb campanetes i patriarcal orinador darrere la porta.

Semblava a l'entrar-hi que s'entrés a ca la Reina!

Eixint les senyores d'aquelles fosquedats les havia entrevist algunes vegades repantigades en llur cotxe senyorial, pesada màquina pintada d'un color indefinible, guarnida de quatre fanals, arrossegada per dues xollades mules que malgrat llur vellúria miraven a tothom amb lo desdeny del qui porta darrere seu a la virginitat i a la bellesa.

—Presentat per parent que tant venerem —li havia dit la viuda—, és quasi... inútil assegurar-li que aquesta casa és seua. Tots los dimarts rebem uns quants amics... Espero que mentres Tarragona no li siga massa ofenosa, tindrem lo pler de veure'l.

Lo Jaume respongué quatre embuts, faltant-li la costum de saber dir coses boniques i sense sentit. Si hagués respost lo que verament pensava, hauria dit poc més o menos: «Senyora, li agrasc lo convit, no per lo *pler* que *em* procurarà de veure-la a vostè i a sa germaneta, però he sabut que fa poc han convidat... a Guadalupe Salvat, i com jo n'estic enamorat, espero, baix lo cobert de sa respectable casa, poder parlar-li, viure unes quantes hores baix lo mateix sostre que ella... impressionat pels mateixos objectes i persones...»

Precisament a causa de pensar això, no digué res, saludà i es féu fonedís pes les altres sales, cercant l'imant que l'atirava.

No obstant, la baronessa el cercà, i *velis nolis* degué assentar-se davant lo piano... Hi passà una hora, que els convidats trobaren «la més deliciosa de llur vida!».

(*Jaume*, «Nobles»)

LA MENESTRALIA

Carrer Major

NARRADOR: El descens social dels Garriga es fa patent a la tercera novel·la, en què l'adolescent Ramon, fill del Jaume, ha d'aprendre un ofici per sobreviure. Aquesta circumstància ens permet conèixer aspectes del món dels gremis, la vida dels menestrals, que es desenvolupa just a tocar del carrer dels aristòcrates. En el carrer Major hi ha la fusteria en què el Ramon entra d'aprenent; té algun petit privilegi perquè s'entén que el fill de Jaume Garriga, músic de renom, ha d'aprendre música.

Ofici per ofici, escollí lo de fuster. Podria fer-se capsetes, bòlits, clavar claus, anar per les cases seguint al fadrí dels *remendos*, fer ús de braços i cames.

Un cop lo determini pres, aviat li trobaren amo: un fuster-ebenista del carrer Major que es deia Pau i que per començar li ensenyà on eren los càntirs, recomanant-li que no deixés mai la botiga sense aigua... Se'n gastava molta: per l'aiguacuit, per beure, per la mola de les eines... per la mestressa de dalt del pis.

Per excepció, per ser ell qui era, un aprenent recomanat, lo Pau li permeté perdre una hora, de vuit a nou del dematí, en lloc de trenta minuts que eren de rigor per l'esmorzar, perquè anés a solfa.

Amagant-se sota la blusa (era d'indiana amb mostres i no baixava més que la trinxà de les calces, per oposició a les blusasses dels gavatxos, que són de tela de sac i les arrosseguen quasi), amagant-hi sota la llibreta de les lliçons per evitar-se les burleries dels ganiveters, lo llauner i els impressors dels quatre cantons que l'aprenent novell amb ses sortides regulars i son retorn a les nou passades intrigava, corria quasi fins que havia girat la cantonada i es veia lliure de les plagasitats d'aquells obrers veïns que esmorzaven a la porta de llurs botigues... Quan ja no sentia més lo «agafeu-lo» i les riallotes bèsties d'una mena d'ós pelut i pesat que feia anar la roda d'esmolat navages i eines fines de cal ganiveter, caminava amb pausa i se'n muntava a ca son mestre, que vivia prop de la Xicolateria de Cabessa.

Era sastre (naturalment), i a l'orquestra del teatre, a la capella de la seu, pertot on lo llogaven, sonava el clarinet.

Per primera lliçó li provà la veu, acompanyada o per millor dir sostinguda pel clarinet, li donà idea del compàs de quatre i li féu copiar del *método* manuscrit de mossèn Bonaventura Bruguera (un dels millors mestres de capella de la seu) uns quants fulls de teoria i les cinc o sis lliçons primeres... Mentres ell escrivia solfes —lo qual li venia molt de nou, puix l'emoció per una part i la falta de costum per l'altra li encarcaraven los dits— lo seu mestre emprenia amb altre deixeble idèntiques operacions: prova de la veu, quatre patacades enlaire com si ventessin mosques a compàs, i l'assentada davant la taula del *método* per a copiar les lliçons.

(*Níobe*, «Consell d'estat»)

Carrer de l'Enrajolat

NARRADOR: però Ramon Garriga no havia heretat les habilitats artístiques de son pare. Abans de desistir, proven de canviar el cant per la flauta, i així fa cap a la peculiar classe d'un cafeter i músic del carrer de la Nau.

Convinguts en que el noi mudés de mestre, no volgueren fer-ho sense consultar al vell senyor Ginovés. La consulta degué ser favorable a l'opinió del fuster, puix, després d'uns quants dies de vagues, lo senyor Francisquet digué al Ramon:

—No vinguis més. Demà aniràs a la mateixa hora a cal senyor Lluïset Cames d'Or... saps?, lo cafeter del carrer de la Nau... t'ensenyarà la flauta... Que t'agradarà, tocar la flauta? Més que cantar, veritat?... N'hi ha parlat lo senyor Manció.

Lo senyor Lluïset *Cames d'Or*, un home hermosíssim —moreno, pell fina, barbeta curta i anellada, cabells sedosos, negres, mans de senyoreta, mirar de príncep moro—, vivia en un gran edifici del carrer de la Nau... una mena de palauet que havia sigut casa senyorial i fins potser part d'ell demora romana, com ho indicaven certs vestigis de la fatxada posterior, la del costat de l'*Enrajolat*, que fou fatxada principal quan la ciutat estava emmurallada per on corre avui lo carrer dels Gitanos...

Lo *Cames d'Or* rebé al Ramon en mànegues de camisa de dormir i en babutxes, li féu entrega d'una flauta de color de reglèssia, d'una sola clau; li explicà el mecanisme de la *bomba*, lo féu bufar pel forat de l'embocadura fins que tragué sons ben redons, li

ensenyà les *posicions* de l'escala natural, del *re* grave fins al *la* sobreagut, i l'avià dient-li que tornés dintre uns quants dies, quan ja sàpigues treure bé la primera lliçó d'un mètode, manuscrit, de què també li féu entrega.

S'amagà com de costum los papers sota la blusa caragolant-hi dintre les tres peces de la flauta i anà a ca seua, depositant lo preciós instrument en mans de ses ties, que devien fer una bossa per a estotjar-lo.

Al cap d'uns quants dies, lo Ramon tornà a cal senyor Lluïset, que trobà no en mànegues de camisa com la primera vegada, sinó ficat al llit.

Del llit estant l'escoltà fer escales, i d'aquell dia enllà lo Ramon s'introduí cada dematí dels jorns feiners en aquell casalot estrany, per la porta que donava a l'*Enrajolat*. S'enfilava escala amunt per graons tot d'una llosa, l'ull de l'escala amb celobert; atravessava una sala que feia gran olor de tabaco, d'eixa espècie de fortor de tots los llocs on es reuneixen molts hòmens, i amb gran precaució aixecava un enferrollat tremendo, espenyia una porta baixa, reforçada, massissa, atravessava un tros de galeria que dominava l'escala per on havia muntat, i es trobava davant la porta de la cambra de son mestre... espenyia la porta poc a poc, entrava a paupentes dins la cambra i, d'esma, trobava un gran piano de taula que hi havia prop del balcó, posava la solfa damunt de l'aguantador, armava la flauta i esperava callat.

Lo senyor *Cames d'Or*, mig adormit, havia oït los passos i l'enferrollat.

—Obre una mica el finestró —li deia, traient lo nas de sota la flassada.

Lo Ramon l'obria i se'n tornava davant del piano.

—La mateixa —li deia el mestre badallant.

«La mateixa» volia dir «sona la lliçó d'ahir»: dit i fet!

Al segon compàs, lo senyor Lluïset respirava fort, al terç, roncava... Quan lo deixeble s'aturava de sonar, lo silenci deixondia al mestre...

—Demà, l'altra —li deia girant-se tot d'una dintre el llit, per no veure el raig de claror que es filtrava pel finestró mig obert.

Lo Ramon tornava a tancar lo finestró i se n'anava de puntetes, amb la mà plena de trossos de flauta.

(*Niobe*, «Consell d'estat»)

Carrer de la Merceria

NARRADOR: L'aprenent de fuster i músic poc destre sovintejava un establiment de vetes i fils, evidentment al carrer de la Merceria, per festejar amb una de les cosidores.

Lo anar a comèdia l'avesà de tal manera a ficar-se tard al llit que quan no tenia feina a l'orquestra del teatre, a l'haver plegat, se n'anava a sopar amb ses ties, i a la darrera mossada, veient-les ja mig ensopides en llurs cadires, emprenia el vol cap al carrer de Merceries, on hi havia la botigueta de la senyora Munda, que además de son despatx de fils i vetes, venia davantals fets per ella o ses cosidores, còfies, robeta per criatures i criades, samarretes i faixes per pagesos i mariners.

Lo llum de petroli suspès al sostre aclaria el vetllador ple de retalls, de peces començades, de gafets i troquetes, preses i deixades per manetes fines, marcades en l'índex per les ferides de l'agulla o la pressió del didal.

Les propietàries d'aquelles mans eren mitja dotzena de mosses jóvens, quasi criatures dues d'elles: una que es deia Emília i una altra que es deia Carme. Eren cosines, filles de dos germans, i físicament se semblaven tant que moltes vegades les havien preses per bessones. No eren gaire altes ni l'una ni l'altra, morenetes, ulls vius, boques fresques. En lo que més se diferenciaven era en lo caràcter.

(*Níobe*, «Fils i vetes»)

LA TARRAGONA ECLESIASTICA I MONUMENTAL

Pla de la Seu

NARRADOR: Si una excursió conduïa els personatges de la segona novel·la al pont del Diable, un capítol sencer de la primera, "Magna Tàrraco!", està dedicat a cantar la Tarragona monumental de dintre les muralles. Vegem-ne la primera part, un elogi de la catedral.

Venint a Tarragona, siga per mar siga per terra, lo primer que de la ciutat se veu són dues masses imposants que prevenen i anuncien la gran ciutat... la dels Escipions, la Júlia i Victrix del gran Cèsar, la Cort d'Augustus i d'Adrianus.

Del camí que rastrejant sa torta esquena ve de llevant, del mig de les vinyes, de la daurada sorra de les platges, de l'horitzó marítim, de la carretera de Reus, de Vila-seca, de Constantí, del llit torrentós i tan aviat massa ple com massa buit del Francolí... de tot arreu se veuen!

L'una, la més alta, diu sens embuts lo seu ofici: los raigs del sol la penetren, la penombra ennegreix alguns de sos caires, llistes clares i fosques marquen sa forma... fins s'hi veuen altes obertures amb objectes foscos... que en són campanes i, essent campanar lo qui es veu, la construcció d'on ell sorgeix n'és per força iglésia.

Ho és en efecte, i no una iglésia qualsevulga, sinó la catedral de l'Arquebisbat, amb son campanar tan alt, i aturat encara en sa creixença pels mestres i prelats que l'aixecaren, faltant diners o essent temps de guerra... per lo qual s'ha quedat sense finir, no trobant-se fins ara cap més Bernat Olivella, successor dels Berenguers de Vic i els Oleguers, arquebisbe que fou com ells mateixos (1200), prou entusiasta i generós per a retirar-se al moster d'Escornalbou, estalviant rendes i gastant-les d'un cop en l'erecció del temple.

Lo gran embalum d'on arranca la torra del campanar lo formen l'absis i lo creuer, munt de pedres arreglades amb majestat suprema i d'un aspecte entre guerrer i religiós.

Les cúpules, campanarets, llanternes, que més de prop se veuen, cobreixen capelles laterals, diferents d'estil, de bellesa, d'edat.

Lo conjunt de l'edifici n'és sorprenent i únic.

En cap ciutat cristiana, inclús Roma, hi ha una catedral plantada amb més majestat. Altres de més mèrit en certs detalls li són inferiors com conjunt: la de Toledo, joia de Espanya, mal situada i de poc efecte vista de fora; la de Barcelona, esplendent de típics detalls enlloc sobrepujats, sublim, pura de línies, redoltada de carrerons i amb la fatxada sense fer; la seu de Saragossa, la més ideal de totes les iglésies hagudes i per haver, amb aquelles llànties del transparent de l'altar major que fan pensar en l'Eternitat, plantada en siti pla i privat de llum; la de Burgos, un conjunt de meravelles, sense unitat, i donant a carrers que l'ofeguen; la de València, tan elegant, amb son Miquelet que la domina, començant per una portalada indigna d'aquell temple, en un

carrer ple de botigues i acabant per lla darrere d'una manera confosa; la de Sevilla, més vistosa i alegre que poètica i espiritual; la de Córdoba, musulmana...

I fora d'Espanya tampoc n'hi ha gaires que li sien superiors.

La de Colònia, nua, crua, sens més notable que les agulles altíssimes i que fóra, a Espanya, iglésia de dotzena; la de Bruges, tota de rajola i pintirolada; la de Brussel·les, ben airosa i situada, però pobra d'invenció, de dimensions esquerpes; la de Milan, un joc d'hermoses i afilligranades bitlles, més aviat joguina d'homes rics que obra d'artistes sèrios; la de Palermo, digna de ser espanyola, i que casi ho és, però baixa i sense perspectiva; la d'Antuèrpia, pobra d'interior (sense els Rubens) i amb casotes i botigues per fora, com berrugues...

I si el conjunt de la Catedral de Tarragona n'és grandíós, los detalls encanten.

Lo portal gran del frontis gòtic sobremuntat d'aquella rosa tan bella, per a no dir més, que el cèlebre *transparente* de Toledo, les dues entrades que donen pas a les naus laterals, amb llurs circulars roses de claror, trossos d'arquitectura romanobizantina més formals, més posats, més regaladors que el gòtic, en un país com l'Espanya on tantíssim i quasi massa se'n troba per tot arreu.

Lo cor i son cadiram, l'orgue i ses pintures, un esplendor; l'altar major, un miracle de cap país del món realitat amb més prestigi; lo claustre, un encantament; la capella moderna de Santa Tecla, un pom de flors; la volta de la capella del Santíssim sobremuntada d'admirable *campanile*, una bogeria de geni; la capella del Corpus Christi, un museu; aquella altra joieteta que darrere la Catedral hi ha, la capelleta de Sant Pau, una verdadera joia arqueològica, històrica, artística... Tot lo de dins, sepulcres: lo del gran rei En Jaume el Conqueridor, los de prínceps i prelats; tapissos, catifes, bandera de Lepanto, escultures; lo de fora, lo de dalt, lo de baix, lo que es veu, lo que és amagat, la fan digne d'una celebritat que no té... per mor dels mateixos tarragonins, que en general sols admiren o fan admirar la *professó de les rates*.

(*La família dels Garrigas, «Magna Tarraco!»*)

FESTA MAJOR: SANT MAGÍ

Portal del Carro / Carrer dels Descalços

NARRADOR: Josep Pin i Soler va escriure les millors descripcions de les festes tarragonines. Després veurem la més famosa. Ara aturem-nos en una de més breu que correspon a l'entrada de l'aigua de la festa major de Sant Magí contemplada per la germanastra de Ramon Garriga, la filla malalta de Guadalupe Salvat.

Feia una diada esplendent. No se'n podia desitjar de més hermosa per a celebrar la gran festassa de Sant Magí. Tot semblava viure i somriure. Pel carrer del *Portal del Carro*, que termina en la capelleta on lo gloriós màrtir de la Brufaganya és venerat, només se veien cares rialleres: sacristanes amb mocadoret de puntes, faldellí car, sabateta baixa, flors a les trenes, lo cantiret de cristall damunt de l'anca... oferint traguets d'aigua beneïda al qui tingué febres perquè no li tornessin, al qui mai fou febrós perquè el sant li continués tal gràcia, al jovenet que sols desitjava miradetes rialleres, per a fer-li donar quartets que devien pagar los traginers de matxos guarnits de collars vistosos, de rasts de picarols daurats que havien baixat dintre portadores enramades l'aigua que el sant féu rajar de l'eixuta roca, amb un sol copet de son gaiato miraculós.

Oh Magí, tu que ets sant,
fes-nos un miracle;
ara tenim set,
vulga'ns donar aigua.

Lo davant de les cases tot enramat de murtra, tapissat de canyes verdes que una corda amagada entre el fullatge mantenia placades a la paret i formaven vegetacions luxurioses de verds foscos, dauradets, tendres, regalo de la vista, delícia de la flaire.

A banda i banda del carrer, força gallarets, força banderes: l'heràldica marítima de totes les nacions, tots los colors primitius volejant alhora, fent de l'espai, entre casa i casa, tenint com fondo lo blau del cel, un joc de coloraines que solament sap combinar amb art lo gran mestre corista anomenat *Poble*.

Era ja horabaixa, com diuen los de Mallorca, i la gent prenia puesto en paral·leles rengles de bancs i cadires per a veure passar la professó del sant.

Ja s'oïen les notes agudes dels dolçainers que la precedien, los crits dels castellers, lo rum-rum de la quitxalla... fins se distingien clars i cecs los copets del ball de bastons, les escopetades de balls més tràgics. Arribaven bufades de sorolls confosos,

acords de músiques. Augmentava el rimbombori de crits i rialles. Un havia perdut lo puesto, altre fingia tenir por dels guits del matxo de *Magí de les Timbales*, qual *tam-retam-tam* ressonava cada punt més sonor.

Los primers guàrdia civils giraven la cantonada, avançaven pausats fent ressonar l'empedrat amb les fèrrees potades de llurs hermosos cavalls... i Lupita Arbona, la malalteta, dintre son cotxet aturat a la cantonada de l'Ensenyança, deia a Miss Daisy, que li feia companyia, embadalida, entusiasmant-se per graus una i altra, quanta recança li causava que sa mare no pogués contemplar quadro tan animat, episodi tan bell de la festa que durava del dia abans ençà.

La vetlla, 18 d'agost, havien arribat de Barcelona per un tren del matí. Sa mare l'havia deixada a la fonda per anar a veure si trobava *una persona* que feia molts anys no havia vista i volia sorprendre... i al tornar, degué ficar-se al llit... Encara estava indisposada i no havia pogut eixir per a gosar de la festa. Insistí per a què sa filla no es privés d'aquell plaer que era l'*únic* objecte de llur viatge... i la noia, acompanyada com sempre de la miss anglesa i de Tomasita, portada dintre son cotxet, excitant més mirades, fent *badar* més genteta de lo que ella hauria desitjat, s'havia apostat en siti que una senyora d'edat, coneguda de la família de sa mare, li indicà com lo més a propòsit per a veure la professó dues vegades.

(*Níobe*, «Níobe»)

LES MURALLES I LA MAR.

Davant la Diputació i el portal de Sant Antoni

NARRADOR: Pin va passar molts anys fora de Catalunya. La nostàlgia que va dictar les dues primeres novel·les i bona part de la tercera aflora en el passatge de *Níobe* en què descriu la creu de davant del portal de Sant Antoni, entre les muralles i la mar.

Ne feia molts que mancava de la terra i al tornar-hi volia passejar novament per aquell jardinet públic de tan hermoses vistes que hi ha junt a la casa d'òrfens, limitat per

una barana que protegeix de mortal caiguda en fondíssim precipici, ornat de retalladets xipresos que formen gerros, pòrtics, i voltes, de quadrets de boixos tancant tota mena d'oloroses flors, amb son bací d'aigua i els dofins entortolligats al mig que llencen aigua pels foradets del morro...

[...]

Volia reveure aquella creu de pedra tan finament llaurada que fora el jardí s'aixeca davant la ferma muralla foradada per l'hermós Portal de Sant Antoni, recórrer los baluards que defensaven la ciutat en altres temps i que nos aliats los inglesos feren malbé suara potser més que nos enemics los imperialistes de França; contemplar la torre de l'Arquebisbe, dir mentals tendreses, espargir llàgrimes parlant als esperits de tots aquells sers estimats que allà sota, al fossar, jauen lo somni perdurable.

Me trobava assentat flairant dolços perfums de floretes, ensumant amples alenades de bafs marítims, distreia mon mirar entre els pomets de murtra, los arbrissons de morduix, los aromers i mentes que em redoltaven, les blaves ones clapades de llistes verdoses, de bromeres blanques, ratllades per esteles com cua de cometa, que la menuda i d'allà dalt quasi imperceptible nau havia produïdes, que un bastiment més gros creuava amb sa pròpia estela... que s'eixamplava esborrant les primeres, arreu passant-ne i repassant-ne d'altres que nouvingudes embarcacions esvanien.

(*Níobe*, «Benaventurats los mansos»)

MONUMENT I PRESÓ: PILATS

Pretori romà

NARRADOR: Sense deixar les muralles, un bon tram més avall, Pin i Soler s'atura en un dels monuments romans més destacats de la ciutat: el palau dels emperadors —posteriorment dels reis catalans— esdevingut presó i que va mantenir aquesta funció fins després de la Guerra Civil del segle XX. En la primera novel·la, hi havia fet cap, com a conseqüència d'unes disputes amoroses, l'hereuet Garriga.

Del gran edifici, les fatxades ne són amples, lo plan esborriat... On sembla acabar-se, torna a començar. Mirat de lluny, sembla més alt que ample; de prop, més ample que alt. Sa mole colossal revela el constructor: n'és lo palau dels emperadors i prefectes quan Tarragona era capital romana.

La basílica!

En ella visqueren los Escipions, organitzant o preparant-se al combat per la possessió tranquil·la del país o incursions a terres d'Àfrica. Octavianus Augustus, lo nebot i hereu del gran Julius, la féu terminar. En ella rebé ambaixadors vinguts de l'Índia. Dins ses espaioses sales celebrà concilis per a reduir als càntabres, que continuaven insotmesos a l'Imperi. Adrianus hi passà el darrer hivern de sa vida...

També fou Augustus l'erector del fòrum, del quin queden vestigis a la plaça del Pallol, del *circus* que s'estenia de lo que avui és plaça de la Font fins a la dels Sedassos, parant-se al carrer dels Cavallers, que n'era la galeria superior; de l'*amfiteatrum*, que amb graons i tot enclou l'actual presidi i que entre l'arena, les grades, les galeries i avingudes s'estenia fins al peu de la basílica, que n'era palau, fort, arsenal, arxiu.

Quan l'emperador volia presidir una festa, prenia per una escalinata davallant al siti ocupat actualment per la carretera, i sota entoldat de veles blanques i grogues amb llobes i bous pintades a dojo, emblemes de Roma i de Tarraco, encatifada la terra de murtra i fulles de rosa, l'aire jugant amb gallardets, los lictors precedint, los comensals al costat, los dignataris darrere, s'assentava al *podium*, que es trobava per lla al peu de l'actual passeig de Santa Clara.

Quin sitial per trono! A quant la vista arriba, les blavenques ones!; als peus, la plebs cridant «visca!»; al costat, homes il·lustres i dones de gran bellesa; damunt, aquell cel tan pur; per llevant, Roma; per ponent, la Bètica... davant, Cartago!

La basílica dels emperadors ha conservat son caràcter de palau i fortalesa. Les parets ne son doblíssimes, les finestres, rares, les sales, grans, los terrats, immensos!

Com arquitectura, podria dir-se que és de l'ordre dòric, si bé la major part de ses fatxades són avui llises de dalt a baix. Molts finestrals dels que ara es veuen són dels primers sigles cristians, altres, relativament moderns i tallats en ple sense més mira que la utilitat. La paret de cara a mar reposa sobre rocs primitius. A ras del camí, ben conservada, se veu la *portella*, obertura de les falsament anomenades ciclòpees, que servia de pas al servei d'ordre inferior; la fatxada que dóna a la pujada de les

Pescateries, si bé llista en sa més gran superfície, conserva pilastres d'un que fou temple dedicat a Augustus, que els tarragonins, devotíssims seus, deificaren.

Lo temple al *Divo Augusto* ocupava lo que ara és carrer fins a la iglesieta de Nazaret, que s'aixeca damunt la runa de l'ara pagana i els trossos d'escultura embotits en la paret de mà esquerra entrant als claustres de la catedral: un cap de bou, de les banyes del quin pengen garlandes de flors formant ondes dins de les quals hi ha l'*apex*, morrió pels sacrificis, l'*aspergillum*, les asperges que la Iglésia catòlica ha adoptat per a espargir l'aigua beneïta, vénen d'aquell temple; lo costat de l'edifici romà que fa front a la iglésia de la Trinitat és lo més irregular i malmès: tot en ell són retxetes, terradets i afegidures.

De tants hostes com l'hostal allotjà, molts foren grans soldats, juristes insignes, oprobi dels homes, pares del poble, delícies de la humanitat! Lo poble, no obstant, ha oblidat o no ha sabut mai llurs noms. Sols un ne recorda.

Essent Sejanus emperador, vingué de prefecte a Tarragona un Valerius Gratus qualsevulga que féu poc parlar de sa persona.

Per intrigues o mal voler, lo govern imperial cridà al Valerius Gratus, enviant al seu puesto a un altre prefecte anomenat Pontius Pilatus!... i com lo símbol dels apòstols ha marcat d'un segell d'infàmia lo Ponç Pilat que es rentà les mans quan no n'era hora, ha fet també que eix nom maleït sigui l'únic que les gents recorden en una ciutat a on lo castell que el porta és lloc de plors i càstig.

En lo poble, a la idea de la presó, mancança de llibertat, s'afegeix la feresa causada per l'espantós edifici i l'avorriment d'aquell nom que la tradició li ha conservat.

Lo castell de Pilat és conjunt de coses tràgiques.

La mare amenaça al fill indòmit... de fer cap a Pilat!

La muller que té l'home pres diu d'ell afligida... és a Pilat!

Los homes en llurs querelles se llencen a la cara com a suprema injúria... surts de Pilat!

(*La família dels Garrigas, «Magna Tarraco!»*)

TEATRE DE SALA I ALCOVA

Carrer del Cós del Bou

NARRADOR: La trilogia de Pin proporciona una molt bona informació sobre tota mena de representacions teatrals: el teatre oficial, el de carrer, els balls populars, parlats o sense parlaments. A la tercera novel·la, Ramon Garriga i els seus amics i amigues organitzen una representació de teatre de sala i alcova que acaba com el rosari de l'aurora.

La *societat* que s'havia constituït entre uns quants jòvens del veïnat se reunia en un entresòl del carrer del *Cós del Bou*, ocupat per un llauner anomenat Negret, aficionat a comèdies que ell per sos molts anys ja no podia fer i encarregava a generacions noves.

Havia destinat a teatre un cambrot amb alcova que en temps de grans feinades, quan l'oli *anava bé* i els marxants del port li encomanaven centenars de dotzenes de caps, li servia per a dipositar la feina enllestida a baix a la botiga.

[...]

L'hivern passat havia tingut un disgust dels grossos: *deixà* el teatre a uns fadrins impressors... també n'hi havia dos que no ho eren: un emblanquinador i el xic d'un mestre de cases que treballava pel seu compte... i aquells vagarros que havien llogat comediantes de bo de bo per fer de reines, de princeses perseguides, de Lola de *Flor de un dia*, de donya Inés *del alma mía*, armaren un escàndol entre ells i amb les comediantes que el sereno hi tingué que veure.

No volia més comediantes barbuts, ni comediantes de bo de bo... Aquell any ell mateix s'havia triat companyia. Tots criatures de confiança, fills i filles de gent coneguda, aprenents del veïnat, noies dels carrers veïns que sabien de lletra.

A còpia de parlamentar, d'anar i de venir, de demanar parers o llicència a pares o mares, havia arplegat lo personal necessari per a la *Passió* i els ensaigs anaven a començar.

L'Emília devia fer de *Samaritana*, lo Kildo, de *Pilat* i de *Simó Cirineu*, la Carmeta, de *Mare de Déu*, i el Ramon, de *Nostre Senyor*, per ser d'entre tots ells lo qui tenia el posat més trist; mes lo Gran de cal Boada, que havia pagat les pastetes, fils i colors que figuraven les oliveres de l'hort de les ídem, protestà, volia per ell lo paper més important.

[...]

L'exemplar de la *Passió* de què es servien eixia d'una estampa manresana i degué ser compost i estampat ara fa cent anys: en plena decadència. Era una peça cafida de barbarismes, castellanismes i anacronismes que la major part d'aquell jovent no entenia [...] mes en fi, durant les proves cada u suprimia o esmolava lo qui trobava a repèl. Lo punt important era arribar a recitar totes les escenes per a veure, amb los ulls i l'experiència del llauner, lo qui convenia suprimir o fer ressaltar; però l'empresa era superior a les forces d'aquelles criatures... i a la de gent de més saber, car rarament pot aconseguir-se una presentació de la *Passió* que no degeneri en farsa... No obstant, en certs teatres de veres, quan lo qui fa de Crist se cargola bé al rebre els assots, i s'aguanta rígid al ser clavat, per poc talent que tinga la *Magdalena*, amb tal que les *Maries* siguen *ben piadoses*, i el *Judes* ben roig, malgrat les ximpleses del text, lo poble es commou.

Enmig d'aquell foc granejat de metàfores macarròniques, lo plasticisme de la representació el fereix, i l'aurella de *Malcus*, lo cant del gall, la llançada, l'esponja del fel i vinagre... les empentes, les escopinades a la cara, tot lo que és fort, tot lo que és natura, lo commou i fa plorar.

Per gran que fos lo mèrit literari d'altra *Passió*, no produiria superior efecte.

Lo llauner, lo Ramon, lo Gran de cal Boada, s'escarmenaven, mes lo negoci no surava: quan l'un havia après lo paper de *sant Pere*, lo qui feia d'*Anàs* queia malalt i *sant Pere* devia substituir-lo. Los dos vells del braseret... [...] s'havien barallat, i l'un no volia treballar si l'altre treballava: *sant Joan* volia sortir sempre al costat de *Nostre Senyor*, encara que no hi tingués cap feina. Hi havia escenes de cinc personatges que devia representar un sol actor. Per la festa dels Rams i els *hosanna*, lo Gran devia efectuar la seua entrada triomfal a Jerusalem damunt d'una somereta de carn i ossos que no feia cap falta als ensaigs i que ell s'encaparrà en fer entrar al teatre per si tindria por, si no tiraria guits.

[...]

Total, aquells jóvens no arribaren a representar-la, la *Passió*, mes a força d'ensaigs, de dir-se coses que eren als *papers*, de veure's sens més vigilant que el llauner... d'aquella representació frustrada, de la *Passió*, n'eixiren tantes (de passions) com nois i noies formaven la societat... La major part *passions de riure*, brometes

d'adolescents. Algunes, afectes sèrios; entre ells, la intimitat que s'establí entre la Carme i el Kildo, l'estimació que es prengueren lo Ramon i l'Emília.

(*Níobe*, «La Passió»)

VESPRES D'ESTIU

Plaça de la Font

NARRADOR: Avui la plaça de la Font és un dels centres d'esbarjo de la ciutat. La gent hi passeja i seu a les terrasses dels bars que hi ha a banda i banda. Josep Pin i Soler ens explica que a mitjans del segle XIX, en els vespres d'estiu, ja feia una funció similar.

Una vesprada d'estiu, era diumenge, lo bo i millor de Tarragona prenia la fresca per la plaça de la Font.

Noies amb noies, les mamàs assentades en rotllos sota els arbres, los joves fent la papallona d'un pom a l'altre... los curts de gènit, darrere els faristols dels músics de regiment, que en un parell d'hores omplien l'aire de *fantasías*, marxas, valsets de moda i americanes.

Lo Jaume feia com si escoltés los músics, distret en realitat per les anades i vingudes de Guadalupe Salvat.

I encara que sols se considerés a la ciutat com de *passada*, i que ni remotament pensés en unions sagrades ni profanes... era jove, aimant, les cartetes amb lletra fina vingudes de lluny s'havien acabat... i aquella hermosa criatura l'encisava.

Un jove de baix al port i altre de dalt de Tarragona, lo Pepito Borràs i el Joaquim Garcés, indiferent lo primer, l'altre amic, i sobretot fill d'un gran amic de la família, s'ensopegaren a passar.

Lo Jaume els aturà, fent-los preguntes banals... i mentres parlaven passà altra vegada prop de la *música* lo grupet de noies entre les quines Guadalupe.

Borràs i Garcés les saludaren, dient lo primer alguna brometa que les féu riure, menos a Guadalupe, que respongué al saludo amb una mirada començada en ells, perduda en lo Jaume.

Los músics emprengueren altra tocada i el Jaume es quedà sol, lo Borràs assegurant que amb acompanyament de platerets les noies ho escoltaven tot sense enfadar-se.

Tornà el grupet, augmentat ara del Garcés, que a l'arribar al cap del passeig corria materialment per darrere per a tornar a donar el tomb sempre al costat de la noia Salvat... i el Jaume reparà amb sorpresa que l'amic lo senyalava i la noia el mirava no casualment... amb interès potser?

(*Jaume*, «Clar de lluna»)

FESTA MAJOR: SANTA TECLA

Ajuntament

NARRADOR: El capítol més conegut del la trilogia de Pin i Soler és el quadre de costums inclòs en *La família dels Garrigas* "Intermezzo. Festa Major". El novel·lista explica que foren les primeres pàgines de la narració que escrigué, dominat per la nostàlgia. L'actual seguici festiu s'ha pogut recuperar en molta part gràcies a aquestes pàgines.

La vetlla, marit i muller acompanyats de la tia que menava la quitxalla prenen la tartaneta ben estibada de cistelles d'ous, de panerets de fruita, de coves d'aviram, d'algun carretell de vi bo... i contents, alegres, se'n baixaven a ciutat on ja tot era fressa i xirinola, missatgeres de la gran diada en la qual se celebra la festa de la protomàrtir amb tot lo soroll, animació i eixordament d'orelles que saben donar los castellers, les colles, los balls de Dames i Vells, de Bastonets, de les Gitanes, de les Criades, de Cercolets... i els més solemnes de Sebastiana del Castillo, dels *Ambussados*, de Santa Ursesina, de Serrallonga, de Sant Magí, de Santa Tecla!, dels Diables! de la Rosaura!

[...]

Los uns volien anar a la Catedral als *goigs*, altres preferien seguir les botigues que en semblants ocasions treuen les més lluentes sedes, les més gruixudes tumbagues, les esmaragdes més verdes i grosses per a temptar la masovera rica o la núvia vanitosa.

La gent menuda més s'estimaven seguir los balls, no mancant mai algun conegut de confiança, didot o mosso vell, per a vigilar-los... i tothom se divertia a la seua.

La saragata, però, la vetlla de Santa Tecla no era més que pa i mel comparada amb lo bullici del dia següent. Uns quants balls, los menos bonics, recorren carrers i places.

L'ensendemà a punta de dia ja se sent lo na-ni-na-ni-na de les gralles i el pam-ra-ta-pam-pam dels tabals que les acompanyen.

[...]

Cada any los pagesos fan venir una colla de Valls, mes com los castellers no foren prou nombrosos per a pujar les tremendes torres que són d'obligació, los mateixos que paguen, ajuden... i si el castell cau, los pescadors se'n riuen.

Si es té ferm, samarreta a terra i a fer-ne un de més alt; que cau o no cau, tenint ambdós resultats idèntica conseqüència: riotes, mofes, bravates entre pescadors i pagesos.

Los forasters admiren aquells castellers-atletes tan senzillots, tan modestos, que fan castells tot el dia, ballen la nit, viatgen a peu de festa en festa i mai estan cansats.

A Tarragona els veureu lo migdia del 23 de setembre omplint lo carrer Major, la plaça i carrers adjacents... los d'edat, assentats als graons de les escales de la seu per a donar consells o explicar belleses tècniques als aficionats que els redolten.

Tots los balcons plens de senyoriu, los terrats i teulades, de gent de servei, les dues fonts que hi ha al peu de les escales cobertes de quitxalla, no faltant mai quatre mirons a cavall de les quatre aixetes.

La possessió del damunt de les fonts és objecte de verdaders combats, lo puesto és bo: s'hi veu, i no hi fa calor, però els envejosos són tants que cada punt los ocupants són cares noves. Ademés des d'aquell puesto tan disputat fins se pot parlar als dolçainers! Comencen les gralles amb allò de:

PARTITURA 1

i els tabals marquen lo ritme amb llur pam-ra-ta-pam-pim-pam i els castellers s'enfilen com sargantanes i *En Janeta*, arriba a dalt i les gralles fan aquell refilet tan llarg, tan estrident...

PARTITURA 2

i el petit lleva les manetes enlaire i les agita en senyal de victòria i tothom crida i bat de mans.

Tornen a convenir-se els castellers: tu a primers, tu a segons, vosaltres a terços, aqueix i aquell seran crosses... i per lla a la una, hora solemne!, l'obra mestressa d'aquells titans se comença: lo castell de nou.

Cinc, sis, i fins set o vuit homes se posen mútuament les mans damunt les espatlles formant rotllo .Sobre quiscú d'ells ne puja un altre que a l'aixecar-se s'agafa als braços del qui té a prop. Un cop drets, se posen com los de sota: les mans mútuament prop del coll, i encara no s'han aferrat amb aquells dits que en són mors d'estenalles, ja els hi formigueja per l'esquena un altre casteller que damunt d'ells forma altre pis d'aquella torre humana eixida d'enmig de l'ona popular com per bruixeria.

Quins homes!

Llurs tendons són cordes d'aram, llur pell, pergamí, llurs ossos, ferro. Cada u d'ells sosté set, sis, cinc, o quatre homes... i no pes inert; pes que belluga, que parla i es disputa, que perd l'equilibri, que s'entrebanca.

Per a coronar lo castell hi munten los xiquets: dos d'una dotzena d'anys, damunt de llurs espatlles un altre de nou o deu que s'ajupeix de quatre grapes a tall de granota i damunt dels seus ronyons un pobre gafarronet de set o vuit, que de vegades té por, si els pilans belluguen, i s'enfila lentament, essent ell causa de tot lo terratrèmol; puix los minuts són hores i, si els xiquets no cuiten, los genolls se dobleguen, los braços s'arronsen, les espinades se torcen i *Adiós Madrid*, tot l'edifici s'enfonsa formant un embolic de cames, caps i braços que ni el Buonarroti hauria dibuixat.

De tals caigudes ne pervenen llomadures, cops de colze, rialles i figueretes.

Uns se disputen, altres busquen palletes per a estroncar-se la sang del nas. Tot s'arregla!, la sang s'estronca o no s'estronca, los dolçainers tornen a refilar... i apa, per amunt!, tal dia farà un any!

PARTITURA 3

I l'espadat? Un home que en pren un altre damunt seu, eix un terç, l'altre un altre fins a cinc i sis, damunt del quin ve un xiquet que fa el sisè o setè pis.

Lo pobrissó, que encara té els morrets dolços de llet materna, dret com un ciri, amb les manetes a la faixa i el clavell a la orella, dreça el caparró fent l'home!...

I muntar l'espadat, encara no fóra res; lo sobrehumà consisteix, quan lo castell és fet, en pujar les escales de la seu i anar fins a tocar la balda gran de la gran portalada.

L'espadat és més perillós que els castells de pilans, los quals al caure s'enfonsen i com la plaça està plena de gom a gom de castellers platònics que per altra no hi són més que per a arregar xiquets, cap d'aqueixos toca mai de peus en terra... Al començar-se el castell ja tot són ulls enlaire i braços alts; però l'espadat, i més l'espadat que camina, no s'enfonsa, cau de costat com un arbre... Allí no hi ha puntals ni crosses ni qui sostingui els genolls del segon o posi l'espatlla sota l'aixela del terç. Si un sol flaqueja, adéu-siau frare i trona!... les lloses de la plaça, que no són màrfegues, arpleguen de ple en ple al pobre casteller.

Quan pagesos i pescadors, dividits en colles, han fet prou proeses, cap a dinar!

Després: cafè, copa, puro, i, comentant los incidents del migdia, a prendre puesto per veure passar la professó del braç de Santa Tecla.

A mitja tarda comença a eixir de la catedral. Primer vénen los guàrdies civils muntats en gentils cavalls, calçats amb bóta a mitja cama, calçó de punt blanc, la casaca amb gires vermelles, barret entravessat i, a la mà dreta, el sabre.

A cada punt, com la gentussa sempre espeny, los cavalls belluguen lo cap com si diguessin que sí; fan cruixir les morralles, llencen bromera, caminen de costat... i en voleu de crits i d'ais i ois!, mes los civils plens de modos i els cavalls ensinestrats fan recular a tothom sense malmetre ningú.

Encabat, *Magí de les Timbales*, un home que l'Ajuntament deu tenir tancat dintre una caps... Cada any és lo mateix i tan vell és avui com en temps de l'arquebisbe Creus.

Cavaller en arrogant bestiassa vestida de seda i galons grocs, porta a manera de corns de sàrria dues calderes cobertes d'una pell tibanta damunt de les quines Magí pica tan fort com pot. Les calderes van guarnides de damasc vermell amb l'escut municipal brodat d'or i el Magí sembla un cardenal: tot vestit de cap a peus de seda vermella... i una perruca blanca!, que no hi ha més que mirar.

Darrere seu, los serenos, d'uniforme, i entre serenos, agutzils i municipals, los Gegants, lo Negrito, la Xinita, lo Rei Moro amb sa muller darrere... Van tan bonics que la Geganta fins porta bufats i pollera.

Com contrast, los nanos fan gambades a l'entorn, amb aquells caparrots com bombos i aquelles cametes com bòlits.

Dolçaines altre cop i ve l'espadat que camina.

Segueixen los balls, *flos sanctorum*: de Sant Magí, de Santa Tecla, de Santa Llúcia. Altres vides de bandolers: Serrallonga, *Pedro Negro*, Sebastiana, la Rosaura.

Alguns senzillament farses per riure: lo de les Criades, lo celebèrrim de Dames i Vells. Tots balls de parlament, i per fi los balls que ballen sense parlar: de Bastonets, de Valencians, de les Gitanes, etc.

Los balladors, vestits poc més o menos pel mateix estil: calçotet ample, faldilleta de seda, camisa blanca, mocador al coll tot nuat d'anells i altre passant pels polsos tot guarnit de floretes.

Als turmells, a les espardenyas, a les faldilletes, cascavells cosits i lletiquèles formant dibuixos.

Uns, tot caminant, amb grans bots i giravolts, fan i desfan trenes llaçades amb una cinta que cada u porta a la mà i de la quina l'extrem oposat se troba al cim d'alta mangala sostinguda pel cap de ball.

Altres, armats d'un bastonet d'alzina llarg d'un pam i mig salten i giren, buscant-se per encreuar los *bastonets*, per damunt del cap, per sota la cama, per davant, per darrere, a dreita, a esquerra, enlaire, ras de terra.

Lo qui s'erra o s'endarrereix, rep, sense saber d'on li ve, un cop de bastonet que li entemoneix los dits, o una trepitjada que li fa veure llumenetes.

Lo conjunt, acompanyat de músiques. Cada ball porta la seua, bona o dolenta: ordinàriament un violí i un bombo... o un flubiol. Lo cas és fer soroll i marcar la dansa.

Los balls de parlament són figures d'altre paner. Uns en català, altres en castellà del camp de Tarragona.

En lo de Sant Magí, per exemple, lo sant, los àngels i el poble parlen català. Lo prefecte romà i els grans senyors, castellà... i cada personatge vestit com lo paper reclama.

Sols una cosa els és comú: l'artilleria!

Tots, indistintament, homes o dones, emperador romà o Sebastiana del Castillo, porten tantes pistoles, trabucs o carrabines com poden.

En Joan de Serrallonga i *Pedro Negro, hombres de armas tomar*, porten de tot: fusell, trabuc, punyal, daga, ganivet, sabre, pedrenyal, pistoles...

Comença el ball... lo de Serrallonga, i pren la paraula en Tallaferro.

Fa dos passos enmig del rotllo format pels demás personatges i dirigint-se a l'hèroe li diu després d'haver-li etgegat una descarga:

—Déu vos guard, Serrallonga.
I a vós Joana també.
—Qui sou vós que no us conec?
—A mi em diuen Simonet,
anomenat lo Tallaferro.

Tot amb grans crits i patades.

Quan s'ha explicat i ha dit qui ell era, lo que volia, etc., etc., li etgega altres dues descargues quasi davant dels nassos, que Serrallonga i la seua Joana li tornen amb cortesia... I se n'avança un altre, que diu qualsevol cosa, sense oblidar-se mai al començar i acabar lo parlament de fer tronar l'artilleria.

Los balls en castellà o bilingües són los més divertits. En ells se passen coses per demás bufones.

Los qui se'ls tragueren del cap, los *bardos* que els inventaren, escriurién o dictarién coses poc més o menos intel·ligibles, però els parlaments passant de pare a fill se n'ha fet tal embull de paraules que de vegades un dels qui creuen parlar català no s'entén ell mateix i els qui parlen castellà no són entesos.

Aquell centurió (ball de Sant Magí) que arriba davant Dioclecià i després dels corresponents tiros de pistola i copets de sabre li dóna compte de lo que es passa per la ciutat, val un imperi.

Esgargamellant-se i furient, li crida:

*Salantíssimo Señor,
en la plaça hi ha un malvado
que sa disa Cristiano*

*i es un granda sisador.
Va predicando a la kenta
la llei del cro-ci-fi-cao (amb gran èmfasis)
i si no hi fiqueu un mandato
se n'irà tot al caraco.*

L'Emperador li diu que *bueno*, que ja veurà, que en parlarà al *sanadu* i després d'una reverència acompanyada d'una descarga general, ve lo senat.

Als balls *literaris* segueix lo dels diables, que cap falta fa, no té argument ni joc: lo formen una colla de plagues vestits de diable, precedits per un més plaga, Lucifer, que, armats d'una maceta i d'un sarró ple de carretilles, espanten, fan mal... o se'n fan ells mateixos. N'hi ha de tan capsigranys que, per fer gràcia, s'amorren amb la carretilla encesa, espurnejant mantellines, socarrimant faldilles, fent fuades en roba bona.

Quan ja han passat los balls, tothom respira més tranquil... Qui pren cadira, qui pedrís... qui es queda dret, i vinguen banderes i atxes i músiques: los gremis, los pagesos tan endegats i vistosos, los estudiants del seminari amb roquet i sobrepellís, los capellans, rectors de parròquies, comensals, canonges... i sota tàlem aquell braç sant enviat d'Armènia i vingut de Constantí essent rei lo rei En Jaume II d'Aragó... enlluernador de diamants i pedres fines.

Darrere el braç de Santa Tecla, lo senyor Arquebisbe, de pontifical, i aquells tres que li porten lo ròssec. Després, uns quants oficials de la guarnició, que sols fan mirar-se les noies, uns quants devots, no gaires, lo senyor Quim, cavaller de Sant Joan de Jerusalem, amb calces blanques costurades d'ample galó d'or, casaca de general, barret amb plumero i espasí; don Policarpi, tiesso, enguantat, encasacat, encarcerat, tot vestit de vermell, com llagostí bullit; l'altre noble embalsamat, aquell de les cames tortes, la perruca atapeïda i el trajo verdós; lo Simonet, més eixerit encara, fins porta xarreteres!... o capones, o una xarretera i una capona... són pocs los qui saben lo com i el perquè d'aquells disfressos; cinc o sis senyors més, cònsols de Libèria, d'Haití, o d'altra republicueta qualsevulga que, tenint poques ocasions de lluir, les aprofiten; los regidors, l'alcalde, lo governador civil, o el comandant de la plaça, portant un lo pendó, altres los cordons... i xim-xim... ra-ta-pum-xim-xim! La música militar, uns quants soldats amb armes... i espenyent darrere, ne voleu de generació?

Uns corrent per travessies i carrerons per a reveure la professó, altres cap a casa a traure's les sabates noves, que inflen los peus, i sopant amb quatre esgarrapades tancar portals i balcones i al pla de l'*Ensenyança* a prendre puesto per veure lo castell de foc!

Per Ila a les nou ja comencen a serpentejar alguns coets d'aquells de pobre que només fan rix... x... pom!, però després vénen los bons. Los d'estrelletes, los de llum fixa, los de piula. Encabat un sol, rodes de foc, sortidors, regadores, lo bombeig, les bateries, lo moro de foc, i per fi final lo llum de bengala... que fa tornar verd... o blau... o groc!... Mahah!

Tothom se gira mirant-se al veí, preguntant-li si ha menjat julivert, si li ha caigut la canya. N'hi ha que riuen, altres que es cremen, uns que espenyen, altres fan oli... qui perd la sogra, qui la catxutxa. Los convençuts fan comentaris i troben que en lloc del moro de foc més hauria valgut un transparent amb la imatge de la santa... com per Sant Magí passat féu aquell de Reus...

—Sempre no han de fer los mateixos focs, diu un de bona mena...

L'ensendemà la festa es passa al port; però ja no és cosa.

Lo dematí els castellers fan espadats davant les cases riques i els xiquets entren pels balcons arreplegant diners i regalos. Los balls recorren carrer Ample, plaça del Moll, de l'Aduana, carrer de Mar... De vegades hi ha cóssos la tarda, però no hi torna a haver professó ni castell de foc. La festa s'acaba...

Ja és acabada!

(La família dels Garrigas, «Intermezzo. Festa Major»)

UN RENGLÉ D'EDIFICIS PÚBLICS

Rambla Vella

NARRADOR: Abans de la construcció de l'eixample, la ciutat de dalt acabava en un carrer que en una banda tenia un pany de muralla i a la de davant un rengle d'edificis oficials i, en general, públics, alguns dels quals certificaven la condició de capital de província.

Al bell mig de la Rambla Vella, en la mateixa rengla que el teatre, los convents i iglésies de Sant Francesc, de Santa Clara, Sant Agustí, lo quartel que fou casa de la companyia de Jesús, lo Seminari de Capellans (avui desaparegut), l'*Instituto provincial de 2ª Enseñanza*, lo Govern Civil, lo Militar, l'hostal del Nen i la casa del sabater

Canuto, s'aixeca l'hospital dels malalts pobres... Un edifici llis de parets, senzillíssim, foradat per una rengla de finestres sense caràcter, amb les precises obertures a rans del carrer per a entrar a la capella, a cal senyor Pelegrí, l'apotecari, i a un pati per on se munta al departament de soldats malalts.

(*Níobe*, «La Santa Casa»)

EL TEATRE

Rambla Vella

NARRADOR: Abans s'ha fet esment del protagonisme del teatre, en manifestacions diverses, dintre de la trilogia. Vegem-ne dues mostres més que fan referència al Teatre Principal, la primera des del punt de vista de l'espectador, un Jaume Garriga que hi busca alguna cosa més que l'espectacle, i la segona des de darrere del teló, amb son fill Ramon que hi fa de músic. Observem-hi detalls com que les funcions es feien amb els llums de la sala encesos, la composició de les orquestres o l'actitud del públic.

LUCREZIA BORGIA

Gran función para hoy, 3.ª de abono, etc., etc.,

...portaven los cartells de les cantonades.

Lo Jaume sabia com tothom qui fou la Lucrècia de qui es tractava, i lo que Donizetti li feia cantar. Poc s'ocupà, però, de Calixte III, de son nebot Lenzuoli (papa Alexandre VI) i altres personatges històrics o victorhuguescos, vagament li vingué a la memòria la cèlebre Vanosia, mare de quatre fills, entre els quins la Lucrècia en qüestió. Gent més moderna l'interessaven.

Per a no fer-se veure entrà al teatre quan encara no hi havia els llums del tot encesos.

Dos sols canelobres davant lo palco de l'Ajuntament aclarien feblement la platea.

Poc a poc s'acostumà a l'obscuritat relativa, fent-se càrrec de que no estava sol.

Per allà en amunt oí veu de gent que s'impacientava, cridant «dropos» als músics de l'orquestra que anaven compareixent d'una porteta sota les taules, se donaven lo Déu us guard i trempaven cadascú llur instrument.

Alguns senyors endiumenjats entraven de tant en tant, dirigint-se a llur puesto, que cercaven mirant-se el cartonet que duïen a la mà i els números brodats al respatllet de les cadires.

Sobtadament los llums feren doble claror, la gent del galliner aplaudí.

També al Jaume li vingueren ganes d'aplaudir... a qui? Al qui aviat faria començar.

Alguns palcos anaven obrint-se, girà els ulls vers lo soroll de portes: sols vege *gent*.

Lo director d'orquestra muntà a la cadireta, los primers acords se feren sentir i el teló s'aixecà, descobrint Venezia il·luminada per gresols que feien de lluna, lo canal de la Giudeca al fondo i els joiosos senyors (eren cinc) i les disfressades senyores (eren quatre), cantant com serenos:

*Bella è Venezia! Amabile!
D'ogni piacer soggiorno.*

Poc a poc la funció anava produint-li efectes estranys. Cada comentari en fals d'un veí li causava contraccions nervioses que volia domtar, cada crit d'aquells disfressats li tallava la respiració.

Volia no escoltar-los, i sofria per a aconseguir-ho.

Enmig de tals afanys, reparà en l'escena com un corrent d'atracció vers un punt de la sala, i fins *Genaro*, endormiscat damunt d'un banquet amb respatllet de tela crua, obrí un ull mirant a la dreta de la platea.

Seguint la mirada del tenor, se girà ell... i, al girar-se, lo cor li féu un salt.

L'esplendent Guadalupe prenia possessió del seu puesto, dirigint, com de dalt un trono enlairat, mirades vagues a tots los qui humilment s'inclinaven saludant-la.

Lo semblant del Jaume canvià tan sobtadament, que un veí li preguntà si es trobava malament.

—No, gràcies; la calor.

Interiorment se tractà de covard... És possible, es deia, que tothom llegeca en ma cara lo que en mon cor passa?

(Jaume, «*Lucrezia Borgia*»)

Tot se féu com la tia havia dit, menos lo de sonar la flauta. Bé és cert que ell la portava neta de dins i fora amb la clau (l'única) lluenta com una arracada de botó i ametlla i les virolles que encisaven; mes lo senyor Antonet, enterat probablement del mèrit flautístic del noi, li donà el delicat encàrrec de repartir papers de solfa.

A cada mudada li ensenyaven les llibretes que havia de prendre d'una mena de cova de sota les taules a la quina, ajupint-se per a entrar-hi, acudien quasi tots los músics mentres feien l'*acte*; i el noi, com un carter, anava llegint:

Violino primo: davant de Lapruna (un músic sord com una paret), l'Agustinet cafeter i el Magí barber. Violins segons: Costa, Botifarreta. Contrabaix: lo vell Rompo. Violoncel·lo: el Cisco. Clarinet primer: aquell sastre dels clatellots. Clarinet segon: lo senyor Gatets. Flauta primera: davant de l'endormiscat *Cames d'Or*, lo príncep moro. Segona, o bé *octavino*: era el seu paper. Cornetí primer: quasi sempre un músic de regiment, o el senyor Galons, l'estanquer. Segon: l'Esteve. Trompa: Ramonet Costa. Fiscorn: Merla, l'enquadernador. Figue: Pistoles, lo serrador. Platerets, bombo, timbal: lo senyor Santillana.

Tal era la plana major de l'orquestra d'aquell teatre quan lo Ramon s'hi estrenà.

L'istiu, si passava alguna companyia d'òpera feta de *desfetes* de les de Barcelona, se reclutaven mitja dotzena de rascadors de cordes, un parell de músics de la guarnició, un pianista que feia d'*arpes* i, sota la batuta del senyor Aleu, del senyor Porcell, de l'Eusebi Dalmau o d'algun *maestrino* italià que venia amb los cantants, si no feien soroll, feien nombre.

Un cop donat lo *la* i fetes les advertències sobre els fulls que s'havien de saltar, los *da-capo* que es suprimien i les transposicions exigides per la triple o el *caricato*, se les pegaven intrèpids amb Josep Verdi, amb Gaietà Donizetti, amb Joaquim Rossini, amb lo *sursum corda!*

No hi havia obra per embolicada que fos que no quedés transparent com una reixa després d'un parell de proves... Les complicacions se suprimien i el llapis del mestre corria marcant més *ojos* que no n'hi ha a la superfície d'una tassa de caldo gras.

Lo públic, compost d'uns quants tarragonins que no deien mal ni bé i d'un parell de dotzenes de senyors empleats del govern o militars, s'ho empassaven tot com bresques.

(*Níobe*, «Consell d'estat»)

L'EIXAMPLE

Rambla Nova – carrer de l'Hospital

NARRADOR: Muntanya avall, en direcció al port, es construïa l'eixample. Pin tenia, com gairebé en totes les matèries, opinions pròpies sobre l'urbanisme tarragoní.

Les rambles de Tarragona, la Rambla Vella, i altra que més avall s'estén paral·lela amb ella, no menys llarga si bé més ampla, foren construïdes sense cap necessitat, per esperit d'imitació, per a fer com Barcelona.

Llur nom de rambles, que, per tota terra on visqueren gent de llengua aràbiga, vol dir siti on ha passat o passa aigua corrent, *platges de riu*, és a Tarragona una ironia. Mai en lo siti per les rambles ocupat ha corregut ni correrà més aigua que la de la *bóta* l'estiu, o la que raja de les canals los dies de forts aiguats. Anomenar aquells carrers elevats, que ha sigut precís aplanar a barrinades, fuetejats per ventades que s'emporten les teules, rambla... de *San Juan* o de San Cristòfol nano!, és no tenir cap noció de lo que les paraules representen, és com si haguessin anomenat *carrer de muntanya* la riba de vora mar.

La col·lectivitat, que troba sempre els noms apropiats a les coses, donà el nom d'*Esplanada* a la rambla nova; mes les taules de la llei havien sigut collades als cantons, i *rambla de San Juan* deien les taules municipals, rambla de Sant Joan ha quedat.

A Barcelona, qual caserio anava creixent en pisets migrats l'un damunt de l'altre, havien enderrocat les darreres muralles, i a Tarragona, on hi havia més habitacions que famílies, fou també precís fer com a Barcelona.

Posaren lo pic a les muralles i xino-xano (puix encara en queden trossos) les aplanaren, i en son siti s'aixecaren cases pretensioses i sense caràcter, *tant o més altes* que les de Barcelona, que és lo que convenia demostrar.

Quant més hermosa no fóra la ciutat antiga amb tota la cintura que pobles successius li havien feta!

Los fossos i portelles, amples passeigs sota muralla i arrancant de davant cada portal amples avingudes vorejades d'arbres sombrajosos, amb pedrissets sota per a reposar-hi, bosquets d'arbrissons, plantes xamoses...

Los treballs, temps i capitals, esmerçats en esbotzaments antiartístics, haurien produït un suburbi amb caràcter propi, altra població moderna que podia haver-se estès cap al Francolí; i si un *ensanche* era verament indispensable, lo caserio podia estendre's fins a Constantí, a Vila-Seca, a Masricard, a la Canonja... l'espai no manca!, deixant a la venerable Tarraco son caràcter de fortalesa habitada, d'acròpolis, de camp fortificat que per la naturalesa del terror tingué en tot temps i deuria tenir sempre.

(*Níobe*, «La Santa Casa»)

LA BURGESIA

Terrat del Palau de Congressos

NARRADOR: A l'eixample s'hi instal·lava, en cases modernes i ostentoses, la nova classe social que ocupava el poder, la burgesia. En la segona novel·la s'exemplifica amb Josep Salvat, que havia fet fortuna a Cuba amb el comerç i el tràfic d'esclaus. Retornat a Tarragona, va fer construir una casa amb jardí al carrer de damunt de la pedrera que proveïa de pedra per a les obres del port. Ho podem llegir en el primer dels textos que es reproduïxen. En el segon, assistim a una perillosa escalada nocturna de Jaume Garriga cap al jardí dels Salvat, atret per l'esquer d'una entrevista clandestina amb Guadalupe, la bellíssima filla de l'*indiano*.

Llavors lo Salvat, amb la cartera plena de lletres sobre *sòlides* banques d'Europa, emprengué el camí de la terra nativa, sempre placent, sobretot quan se n'ha eixit pobre i s'hi torna prou ric per a fer enveja.

Eix fou son principal projecte.

Arribat a Tarragona, comprà terrenos, convertí l'hortet pairal de la Fonteta en una *torre* plena de quant la fantasia burgesa del seu mestre de cases i ell pogueren imaginar: sortidors, ponts, bancs rústecs, balmes amb estalactites... fins hi havia un *lago!*

A ciutat se féu construir una casa de cinc pisos —vanitat i renda!— de la qual lo primer, enrajolat de mosaic, daurat com un altar, los balcons amb persianes i lo del mig amb una mena d'armari vidriat que ell anomenava enfàtic «la tribuna»!, li serví d'habitació.

A peu pla del seu pis, un gran jardí donava a la pedrera. Als baixos, magatzems i cotxera, i els pisos de per amunt los llogà... Mes la casa era tan gran i els llogaters gent de tan poques pessetes que un matí, trobant a faltar algú a qui contar ses proeses i fer admirar les exquisitats de sa demora... obrí els armaris, ne tragué el més fi *jipijapa*, la més llarga *soguilla*, les anells més vistoses... i ben afaitat, les patilles retallades, ben igualetes com si les hagués estergit l'una amb l'altra, lo vestit blanc, prisat, un aromàtic tabaco als llavis, se dirigí a casa el seu amic Pere Tomàs Vidal, altre americà (de la Torredembarra) que vivia per sota la pedrera.

(*Jaume*, «Marxants»)

Lo jardí de casa Salvat donava a la plaça de la pedrera, damunt de la quina s'estenia a una gran alçària.

La sola del jardí era la muntanya primitiva que, davallant d'on s'aixeca la catedral, cau a vora mar per llevant i ponent.

A cops de barrinades arrencant pedres i llançant-les a l'aigua, los presidaris han fet d'un tros de muntanya aquell moll actual tan llargarut i aquella plaça tan ampla, primer ocupada sols pel *Presidi* i els barrinaires, després camí espaiós pels ferrocarrils, esteses de patis pels comerços, carrers nous, mercats i cases.

Un atrevit, passant per dalt de la pedrera, hauria pogut anar fins al jardí seguint les esquerdes del pedram que tallat en pla inclinat lo sostenia. Era, però, necessari voler-ho molt, puix hi havia perill girant-se un peu de matar-se al caure.

Damunt d'una paredeta de sosteniment no gaire més alta que l'espatlla d'un home, corria una balustrada de pedra, anant d'una paret a l'altra dels jardins veïns. I dreta darrere la balustrada, en siti per la lluna sombrejat, la mà damunt la barana, Guadalupe seguia distreta els fantàstics dibuixos de les diàfanes boiretes que empaitaven la lluna a l'horizó.

(*Jaume*, «Lluna nova»)

LA PLATJA I ELS PESCADORS

Moll de costa

NARRADOR: Josep Pin i Soler va ser criat per una dida que era dona de pescador. Aquest deu ser l'origen de la seva devoció pels pescadors tarragonins, que fins i tot li fa transgredir els principis d'objectivitat del realisme. Els dedica els capítols inicials de la segona novel·la, amb el pretext que Jaume Garriga, com ell mateix, havia passat la primera infantesa a casa de la seva dida, a la platja de Tarragona. Interessantíssimes són les notes sobre la transformació del litoral de la ciutat, amb la construcció de les vies del ferrocarril i del barri del Serrallo i sobre els costums dels pescadors.

En aquell temps la *platja* era a on se troben avui los terraplens del ferrocarril, i per cert que l'enginyer que els construí esborrà una de les coses de més caràcter de Catalunya: la *platja* de Tarragona, així nomenada (per antonomàsia, com diuen aquells llibres que ensenyen d'escriure bé), amb exclusió de les immenses franges de palets i sorra que broden la costa catalana de Cap de Creus fins més enllà de l'Ebre.

Al dir la *platja* s'entenia aquell retall de món estès sota el carrer de Mar en lo quin vivien los pescadors, treballaven, renegaven, procreaven i morien. Menos los qui donaven fons per cent brases d'aigua algun dia de migjornada.

La *platja* no era aquella de més a llevant o l'altra de més a ponent. Cada una d'eixes porta son nom: platja Llarga, platja del Miracle, de la Rabassada, del Cap del Riu.

La *platja*, sense qualificatiu, era aquella soterrada avui.

Era més còmoda que la del Cap del Riu que la Comandància los hi donà i ara ocupen, més a prop de la ciutat, més a redosso de les llevantades, més neta de palets i còdols marins, lo pla n'era menos inclinat.

Les cases dels pescadors, les *botigues*, se trobaven renglerades del racó a on comença el moll fins al farelló; i en aquell punt, la terra eixint unes quantes braces cap a mar, altra petita rengla de sis o set botigues formava un àngul recte amb la gran rengla que n'ocupava exactament lo siti per a on passa avui lo carro foguer que n'arrossega tants altres cap a llevant, cap a ponent, a tot arreu!... i corrent sempre.

S'eixia de la platja i s'hi baixava: a llevant pel costat de cal mestre de veles; al mig, per les escales del Pes, i a ponent, per la baixadeta de ca Barrinyo, practicada entre les dues cases que formaven lo vèrtex de l'àngul.

Eixes eren les vies de comunicació públiques. Les privades, tantes com botigues, puix cada una d'elles tenia una finestra per darrere que, a causa de la diferència del nivell entre el carrer de Mar i la platja, se convertia en porta donant al dit carrer; i per la quina les famílies anaven i venien.

Les botigues se composaven d'un magatzem, als baixos, on tot a l'entorn de les parets hi havia jaços pels homes, tinells pels palangres, cordes, fils, canonets d'hams, peces de cotolina, feixos de xàrxies, volantins, ralls, olles de quitrà, pinzells, agulles saqueres, cabdells de fil, troques de cànem, corns, llanternes, ternals i boixells.

Una escaleta, al costat de la porta de la botiga, conduïa a l'habitació reservada a la família del patró, o per millor dir, a sa muller i filles, si en tenia! Los homes hi pujaven rares vegades. Si les famílies eren nombroses, vivien a ciutat.

L'habitació es composava d'una cambra amb alcova i d'un recambró en lo quin una escala de fusta donava accés a la finestra, porta que eixia al carrer de Mar.

L'amoblament se reduïa a un llit de posts i bancs amb màrfega i matalàs cobert de conxa l'hivern, de vànova d'indiana l'estiu.

Arrimada a la paret, una gran caixa o bagul damunt de dos cavallets. Al costat, la pastera. Entre la caixa i la pastera, la finestra amb vistes a la mar i en un racó que corresponia a l'amplària de l'escaleta i feia com un altaret, un fogó que sols s'encenia

quan la mestressa passava mal, o el més jaio de la casa, baldat de reuma, necessitava fregues de greix de gallina o pegats de llinet ben calentons.

Dues o tres cadires de bova, una cua de bou penjada al finestró amb l'escarpidor de boix i la pinta espessa de banya clavats en sos rústecs pèls, lo cèrcol del pa rodant a l'impuls del vent, mentre tenia corda o descaragolant-se tot sol per la pròpia tensió. A la paret, una Magdalena vestida de cabells grocs, unes ànimes del Purgatori amb força flamarades o un Sant Antoni que guarda de prendre mal.

Al capçal del llit, una piqueta de pisa i un santcristo de plom i en certes botigues *luxoses*, dos lloros de *santi de guixi* damunt d'un tinellet; un gat d'igual pasta o dos conillets bellugant lo cap.

Davant de la botiga, una enjogassada parra enviant brotets, redoltes i pàmpols fins a la teulada, reposant ses branques més velles, i com a tals més feixugues, damunt d'un rafal construït amb trossos de car, mitges antenes, bocins de perxes, arbres de barca fora d'ús i demés fustam de rebuig.

Los raïms, per lo veïnat de la mar i la salaborr que els nodria, eren pocs i agres, mes la raïmera donava color i ombra, i això bastava.

Sota el rafal i al costat de la porta gran hi havia un fogó, lo verdader, lo qui servia i ben a propet la pica de l'aigüera.

Si plovia, un cop lo foc encès, l'encarregat de la menjada posava les brases en una fogona portadissa i el menjar se coïa dins de la botiga.

En cap d'elles mancava una pollera de joncs o cèrcols de bóta guardant un gall i quatre gallinetes... gats i gossos no en parlem. A cal padrí n'hi havia un, lo *Company*, que portava a cavall a tota la quitxalla amb més paciència que si hagués estat de fusta. Era gran com un pollí, cobert de pèls com filferro, tot clapat de negre i mangra. Visqué com un sant i morí vellíssim.

Se'n sabia l'edat perquè *datava!* Fou oblidat per un oficialet alegre i amic de romesco... un tal don *Quenio*... fins lo padrí recordava son nom de família: Gaminde. Anys després fou capità general a Barcelona.

En eixes cases, on era impossible que nasqués cap mal pensament, ni que cap mala obra s'acomplís, trobant-se totes obertes nit i dia, habitades per gent enfeïnada, tan neta de cos com d'ànima, davant la mar que moralisa amb sa solemniàl presència i purifica amb ses emanacions salutívoles, lo Jaume passà els primers anys de sa vida... i per cert que devia trobar-s'hi a gust, puix fer-lo pujar a ca seua costà molts plors i llargues converses.

(*Jaume*, «La platja»)

LA CIUTAT DELS MORTS: EL CEMENTIRI

Pujada de l'Oliva, al primer revolt, damunt el cementiri

NARRADOR: Recorreguda tota la ciutat, amb els tipus i els estaments que corresponen a cada indret, la trilogia acaba amb un esplèndid passatge tràgic en què una vellíssima i alelada tia Pona, darrer representant dels Garriga, nova Níobe que ha vist com els déus li arrabassaven l'altre temps orgullosa família, conversa amb una Guadalupe Salvat retornada a Tarragona per buscar el seu fill. És pel monòleg de la vella que, davant la ciutat dels morts, en una vista aèria dels nínxols i les tombes, més enllà de la llarga paret que unes quantes dècades després Santiago Rusiñol pintaria en un quadre magistral, s'assabenta de la mort del seu fill. Un final tràgic que culmina la gran novel·la de Tarragona, que permet interpretar-la en un moment històric crucial i compredre-la millor en la realitat actual.

La mare de Lupita Arbona havia baixat d'un cotxe que s'aturà sota muralla... Sospitosa, com si tingués por d'ésser seguida, després de dir al cotxer que no es mogués d'allí, esperant-la, prengué el camí del fossar.

A l'arribar davant sa tancada porta, l'espenyí vanament. Trucà, mirà, cercant qui la hi obrís. Degué fer-se càrrec de que en semblant diada fins los fossers feien vaga... i a pleret, gement i plorant, se'n muntà pel caminal que va al fort de l'Oliva i després se converteix en sender pedregós que mena a poblets i masies. Quan fou a major altura que les parets del fossar, s'aturà; i, contemplant sota sos peus aquella espessedat de creus i túmbols, trobant-se absolutament sola, se lliurà a l'aspre regalo d'invectivar en veu alta sers i coses. Per a millor plorar, s'assentà vora el camí i sa pena era tan gran, son pasme dolorós tan intens que, mig esvanida, s'havia deixat caure damunt una mena de replà que feia el talús de la carretereta.

Mentres ella gemia tant i tant, lo cap entre els braços, de dalt del fort de l'Oliva davallava una vella molt vella que havia eixit d'un forat produït en l'enrunada muralla per pedres rodolades timba avall.

La vella tan vella s'avançava a passos lents tocant quasi amb la barra la canya en què apoiava ses tremoloses mans. Als peus, portava un tros d'espardenyes, a la cintura, un esparranc de faldilles, al cap, un caputxó negre que sombrejava sa fisonomia ferrenya, sos ulls de mirava viva, sa pell morena i arrugada. Avançava poc a poc, aturant-se sovint per a arreplegar pedretes que es ficava a la pitrera, xicoires que arrencava i anava mastegant.

Al ser prop de la senyora que plorava, veient-la immòbil vora el camí, cregué... que dormia! Hauria passat sense parlar-li si la desconsolada no s'hagués incorporat oint soroll de passos. Llavors la vella tan vella s'apropà, quasi lliscant, de Guadalupe, i li digué en sec, a cau d'aurella, «si volia comprar-li pedretes».

La desconsolada llençà un giscle de terror, aixecà el cap i, veient-se davant aquella vella tan vella, volgué fugir; mes la vella tan vella li digué amb bons modos que no tingués por.

—Venc pedretes, pedretes boniques que vénen de la *meua hisenda*, que la gent me compren per a remei... Miri! —i li mostrà uns quants palets—. Miri! N'hi ha que curen cremadura... aqueix blavet. L'altre és pedra escurçonera... si un llangardaix, escurçó, serp... la mossega...!

»No es pensí que sóc bruixa —li digué interrompint l'elogi de ses pedretes, que, en efecte, los pagesos del veïnat li compraven. S'havia establert entre ella i les ànimes caritatives que feia uns quants dies la socorrien una mena d'acord tàcit... Ni ells li feien caritat, ni ella era beneïta, ni captava. Cercava pedretes pels voltants de *ses terres* i quan algú la trobava per garrigues i boscos, li preguntava si tenia pedretes per a vendre. Si no en tenia de les que li demanaven, les prometia per a demà.

»No ho sóc, bruixa! Hi ha mals cors que m'ho diuen... No ho sóc, no. Ho semblo! Les bruixes no porten rosari, i jo... miri... tot caminant lo passo... Tinc tantes animetes a qui oferir-los! Sóc la pubilla més rica del Camp. Tots los béns d'uns i altres han vingut a parar a mi. Quina sort, veritat? —i féu una rialleta que espantà a la desconsolada.

I com enlloc era esperada, la vella tan vella s'assentà a prop de la senyora trista que sense parlar-li la mirava, palpitant, anguniosa, no sabent si fugir-la o amanyagar-la.

—Lo camí de l’Oliva té bones vistes d’aquí dalt, veritat? —continuà la venedora de pedretes—. Se veuen quasi tots los carrerons del fossar... Miri! D’uns quants passos més amunt... veurà!... vingui! —i amb la canya que portava a la mà li feia senyal de que la seguís.

L’espant de la desconsolada anava desapareixent, la compassió per aquella desgraciada la invadia poc a poc.

—Vingui! D’una mica més amunt se veu lo túmbol... dels Salvat... És aquell de les tres estàtues... n’hi ha una amb los ulls tapats.

Guadalupe, que s’havia eixugat les llàgrimes i cercava una moneda en sa bossa per allunyar a la vella tan vella, oint lo nom de Salvat, rompé a plorar altra vegada.

La vella s’aturà de parlar, fixant amb sos ulls vius aquell visatge amarat de llàgrimes, i quan li semblà que, passat lo gran cop dels plors, la senyora l’escoltava, continuà:

—Veü aquell túmbol de pedra blavenca? —i manjava la canya en direccions variades— és lo túmbol d’un general... Lo carreró amb escaletes que munten cap a la part més alta del fossar, és lo meu carrer... Hi tinc la Nena... sap?, la Mercè... Lo seu home... no volgué donar-me son cosserró tan enciser per a ficar-lo prop de son pare, de sa mare... de tots los nostres que jauen al fossar de la Secuita... Aquell barret no es féu càrrec de lo que em faria caminar. Cada punt haig d’anar al fossar d’allà dalt, tornar aquí... No fos cas que se m’enfadessin uns o altres. «Tia per aquí, tia per allà, no han fet sempre més que cridar-me.»

»Entremig d’aquell quadret de xipresos, veü!, prop d’aquella fossa noveta, hi ha un muntet de terra fresca... És lo racó més sanitos del fossar, ni una gota d’humitat, una fresqueta que xala, i l’hivern, resguardat de tramuntana! Damunt de la terra fresca, veü una creueta blanca?

»Doncs, és allí. Lo meu fill del meu cor era fadrinet i li he pintat la creu de blanc... He fet bé, veritat, senyora? L’he pintada jo mateixa... he arplegat un terròs de calç, l’he deixatat dintre un test i amb un manoc d’espígol l’he deixada que enamora. Era una creu que ja no servia, d’un pobrissó que ja està esborrat... lo fosser me la deixà prendre d’un munt de caixes de mort i creuetes que ell aprofita per fer gàbies. Ell mateix m’ajudà a plantar-la.

»Doncs, sí, sota de la creu blanca hi ha soterrat un nebot meu. Lo darrer que em quedava... l’he vist morir i no l’he vist nèixer... lo que són les coses, veritat, senyora?... A son pare lo vaig embolcallar... l’han emmortallat mans estrangeres... gent de nacions.

Morí per lla molt lluny... més lluny de l'Havana. Aqueix, lo d'aquí sota, me'l portà el Narcís dintre els plecs de sa sotana... Mai he sabut d'on. Me digué: «Teniu, tia, és un fillet del Jaume, lo criarem entre tots dos...», i miri!... Mai s'havia mogut del costat meu fins que li agafà la fal·lera de cercar... una *Reina Daurada!* Figuri's!... una reina i daurada!... Ai, cap verd, cap verd, prou que t'ho deia jo... treballa a cal mestre Pau, no et moguis de casa... Cercant la Reina perdé la salut... lo meu fillet del meu cor... Allí jau per sempre sens més visita que la meua quan lo fossar està obert. Quan no s'hi pot entrar, relluco sa creueta de lluny i tot cercant pedretes li parlo de gent que l'estimaren: del pobret Narcís, de son pare, de la Perleta... De sa mare no n'hi parlo mai... no sé qui fou... un mal cor, veritat, senyora? Lo meu fillet prou la cridava ans de morir... Cridava, cridava, i ella no vingué... Quan no sé què dir-li, li envio rialletes.»

Després d'altre silenci, reparant que la senyora havia deixat caure el cap damunt de l'herba, li tocà la galta amb lo revés de la mà tement potser que no fos morta; mes retirant los dits mullats de llàgrimes li digué aixecant-se amb pena, recollint la canya:

—Plori! Plori! Aquí rai, estem soletes i a mi les llàgrimes no m'ofenen... N'he eixugades tantes! D'ençà que se'm morí la Nena i després me digueren que el Jaume era mort, no he tornat a plorar més, se m'han estrocat los ulls... en bones fires... Miri, quan aqueix hagué fet les darreres badallades, no em vingué ni una llàgrima, ni una espurna així...

»Si l'hagués conegut, a l'altre, al nostre Met, tan amorós, tan eixerit! Amb uns ulls de vidre que parlaven!... era el meu estimat...»

I canviant de to li proposà novament pedretes prestigioses.

—Vénen de *terres meues*... Veu? —digué llevant la canya en la direcció de les serralades de per amunt—. Veu tot aquell bé de Déu d'alzinars, de garrofers, de pinedes?... tot és meu... Les vinyes comencen a la voreta del camí i s'estenen fins a les parets de la masia... Un casal hermós i ric... no l'ha sentit anomenar mai? —i es girava fent senyals amb la canya, parlant-se sola, mostrant terres i marges... enviant de tant en tant una rialleta a la creu emblanquinada—. Ne diuen lo *mas del Molí Vell!*

»Ara tot és meu, mas i masia... tot meu, tot!, tot!, tot!«

(*Níobe*, «Níobe»)